

e-mail: victorsolovey79@gmail.com

МОЗАІЧНЕ ПАННО В УКРАЇНСЬКОМУ МОНУМЕНТАЛЬНО-ДЕКОРАТИВНОМУ МИСТЕЦТВІ: ІСТОРИЧНІ ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ.

Анотація. У тезах розглядається розвиток мозаїчного панно в українському монументально-декоративному мистецтві як явища, що поєднує архітектуру, образотворче мистецтво та культурну символіку. Простежено історичну еволюцію мозаїки від сакральних пам'яток доби Київської Русі до її активного використання в міському середовищі ХХ–ХХІ століть. Особливу увагу приділено художньо-стильовим особливостям мозаїчного панно, його символічному змісту та ролі у формуванні культурної пам'яті. Наголошено на сучасних тенденціях переосмислення традицій, а також на актуальності проблеми збереження та реставрації мозаїчної спадщини.

Ключові слова: мозаїчне панно, монументально-декоративне мистецтво, українське мистецтво, смальта, сакральне мистецтво, синтез мистецтв, культурна спадщина, сучасні інтерпретації.

Abstract. This paper examines the development of mosaic panels in Ukrainian monumental and decorative art as a phenomenon that combines architecture, the visual arts and cultural symbolism. The historical evolution of mosaics is traced from the sacred monuments of the Kyivan Rus' era to their active use in the urban environment of the 20th–21st centuries. Particular attention is paid to the artistic and stylistic features of mosaic panels, their symbolic meaning and role in shaping cultural memory. The article highlights contemporary trends in the reinterpretation of traditions, as well as the relevance of the issue of preserving and restoring the mosaic heritage.

Keywords: mosaic panel, monumental and decorative art, Ukrainian art, smalt, sacred art, synthesis of the arts, cultural heritage, contemporary interpretations.

Мозаїчне панно в українському мистецтві є одним із найвиразніших проявів синтезу архітектури та образотворчої творчості. Воно поєднує в собі декоративність, символічність і глибоку ідеологічну насаженість, виступаючи не лише елементом оздоблення простору, а й засобом формування культурної пам'яті. Впродовж століть мозаїка в Україні зазнавала трансформацій, зберігаючи при цьому зв'язок із традицією та відкриваючись до нових художніх інтерпретацій.

Історія мозаїчного мистецтва на українських землях бере початок ще з часів Київської Русі. Саме тоді, під впливом візантійської культури, формуються перші високохудожні зразки мозаїки. Найвідомішими пам'ятками цього періоду є мозаїки Софійського собору в Києві, які демонструють надзвичайно високий рівень технічної майстерності та духовної виразності.

Мозаїка в цей період мала передусім сакральний характер. Вона прикрашала храми, створюючи особливий простір, де світло, колір і образи взаємодіяли, формуючи атмосферу піднесеності. Використання смальти - кольорового скла - дозволяло досягати глибини та сяйва, що підсилювало символічний зміст композицій.

Візантійська традиція, однак, не була механічно перенесена на український ґрунт. Місцеві майстри адаптували її, надаючи образам більшої емоційності та м'якості. Уже в цей період можна говорити про зародження власної художньої мови, яка згодом розвиватиметься у різних формах.

Після занепаду Київської Русі традиція мозаїки частково переривається, поступаючись місцем фресковому живопису та іконопису. Проте інтерес до мозаїки не зникає остаточно. В епоху бароко та пізніше вона знову починає привертати увагу, хоча вже в інших формах.

Особливого розвитку мозаїчне панно набуває у ХХ столітті, коли воно стає важливим елементом монументально-декоративного мистецтва. У цей період мозаїка виходить за межі сакрального простору і активно інтегрується в міське середовище - прикрашає фасади будівель, інтер'єри громадських установ, станції метро, культурні заклади.

Цей процес пов'язаний із загальними тенденціями розвитку мистецтва, зокрема з ідеєю синтезу мистецтв. Архітектура, живопис і декоративне мистецтво починають розглядатися як єдина система, у якій кожен елемент доповнює інший.

Окремого розгляду заслуговує розвиток мозаїчного панно в радянську добу. Саме тоді воно стає масовим явищем і набуває особливої ідеологічної функції. Мозаїки прикрашали школи, заводи, палаци культури, житлові будинки, виконуючи роль візуальної пропаганди.

Тематика цих панно часто була пов'язана з ідеями праці, прогресу, науки, колективізму. Водночас українські художники зуміли зберегти у своїх роботах національні мотиви, використовуючи традиційні орнаменти, кольорові поєднання, символіку.

Цікаво, що навіть у межах жорстких ідеологічних рамок митці знаходили можливості для творчого самовираження. Вони експериментували з формою, кольором, композицією, створюючи роботи, які виходили за межі суто пропагандистського мистецтва.

Мозаїчне панно має низку специфічних рис, які відрізняють його від інших видів мистецтва. Насамперед це техніка виконання - використання дрібних елементів (тесер), з яких складається зображення. Це вимагає особливої точності та продуманості композиції.

Колір у мозаїці відіграє ключову роль. Завдяки використанню смальти або інших матеріалів художник може досягати різноманітних ефектів - від яскравого сяйва до стриманої глибини. Світло, відбиваючись від поверхні мозаїки, створює динаміку, яка змінюється залежно від кута зору.

Ще однією важливою рисою є монументальність. Мозаїчні панно зазвичай мають великі розміри і сприймаються у взаємодії з архітектурним середовищем. Вони не існують ізольовано, а є частиною простору, впливаючи на його сприйняття.

Мозаїчне панно завжди несе певне смислове навантаження. У сакральному мистецтві це були релігійні сюжети, у радянський період - ідеологічні, у сучасному - часто культурні, історичні або філософські.

Символіка мозаїки може бути як очевидною, так і прихованою. Орнаменти, кольори, композиційні рішення - все це має значення і впливає на сприйняття твору. Саме тому мозаїчне панно можна розглядати як своєрідний "текст", який потребує інтерпретації.

У ХХІ столітті мозаїчне панно переживає новий етап розвитку. Воно знову привертає увагу художників, архітекторів і дослідників. Сучасні митці переосмислюють традицію, поєднуючи її з новими матеріалами, технологіями і концепціями.

Однією з тенденцій є повернення до історичної спадщини. Багато художників звертаються до давніх технік, відтворюють або реставрують старі мозаїки, намагаючись зберегти культурну пам'ять.

Водночас з'являються нові форми. Мозаїка інтегрується у стріт-арт, стає частиною сучасного міського дизайну, використовується в інтер'єрах. Вона може поєднуватися з іншими матеріалами - металом, деревом, пластиком, що відкриває нові можливості для творчості.

Сучасне мозаїчне панно в Україні існує в постійному діалозі з традицією. Художники не просто копіюють старі зразки, а переосмислюють їх, надаючи їм нового звучання. Це дозволяє зберігати спадкоємність, водночас адаптуючи мистецтво до сучасних умов.

Цей діалог проявляється у:

- використанні традиційних мотивів у сучасному контексті;
- поєднанні класичних технік із новими технологіями;
- переосмисленні символіки;
- інтеграції мозаїки в нові просторові рішення.

Важливою проблемою сьогодні є збереження мозаїчних панно, особливо тих, що були створені у ХХ столітті. Багато з них перебувають у занедбаному стані, руйнуються або знищуються під час реконструкцій.

Це питання має не лише естетичний, а й культурний вимір. Мозаїки є частиною історії, і їхня втрата означає втрату важливого пласту культурної пам'яті. Тому необхідно розробляти стратегії їхнього збереження, реставрації та популяризації.

Мозаїчне панно можна розглядати як особливу форму збереження пам'яті. Воно фіксує певні образи, ідеї, цінності, які передаються наступним поколінням. У цьому сенсі мозаїка виконує не лише декоративну, а й культурну функцію.

Особливо актуальним це стає в умовах сучасних соціальних і політичних змін. Мистецтво допомагає осмислити минуле, зрозуміти сучасність і сформувати бачення майбутнього.

Мозаїчне панно в українському монументально-декоративному мистецтві є складним і багатогранним явищем. Воно поєднує в собі історичну традицію і сучасні інтерпретації, сакральне і світське, декоративне і символічне.

Його розвиток свідчить про здатність культури до трансформації, збереження і оновлення. Мозаїка, яка колись прикрашала храми, сьогодні стає частиною міського простору, але не втрачає своєї глибини і значення.

У цьому поєднанні минулого і сучасного, традиції і новації, полягає унікальність мозаїчного мистецтва України. Воно є живим свідченням культурної спадкоємності і водночас відкритості до змін, що робить його актуальним і сьогодні.

Список використаних джерел:

Білокінь, С. (2010). Монументальне мистецтво України ХХ століття. Київ: «Мистецтво».

Бірюкова, Н. (2009). Монументальне та декоративне мистецтво України у ХХ столітті. Київ: «Либідь».

Черкес, Б., та Петришин, Г. (2014). Архітектура України: традиції та інновації. Львів: Видавництво Львівського політехнічного університету.

Івашко, Ю. (2017). Збереження монументального та декоративного мистецтва в міському середовищі України. Архітектурні студії, 3(2), 48–55.

Ковальчук, О. (2015). Українське мозаїчне мистецтво: історичні традиції та сучасний розвиток. Записки з мистецтвознавства, 28, 112–118.

Логвин, Г. (1999). Софія Київська. Київ: Мистецтво.

Мардаревич, О. (2012). Монументальні мозаїки України в контексті радянської художньої культури. Вісник Національної академії образотворчих мистецтв та архітектури, 19, 76–82.

<https://doi.org/10.31652/3083-7871-2026-3.11>

Софія Павлик

м. Вінниця, Україна

e-mail: sophya.pavlyk@gmail.com

Марія Недовес

м. Вінниця, Україна

Науковий керівник: Оксана Марущак

ВИТОКИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ПЕТРИКІВСЬКОГО РОЗПИСУ

Анотація. У статті проаналізовано історичний шлях розвитку петриківського розпису від автентичного селянського стінопису до світового культурного бренду. Досліджено роль соціальної свободи козацького поселення у збереженні художніх традицій, а також трансформацію розпису з обрядового оздоблення хати у професійний художній промисел. Особливу увагу приділено інституціоналізації мистецтва у XX столітті, діяльності провідних майстрів та сучасному етапу популяризації петриківки як об'єкта нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО.

Ключові слова: петриківський розпис, народне декоративне мистецтво, стінопис, художній промисел, культурна спадщина ЮНЕСКО, українська ідентичність.

Abstract. The article analyzes the historical development of Petrykivka painting, tracing its evolution from authentic peasant mural art to a global cultural brand. It explores the role of social freedom within the Cossack settlement in preserving artistic traditions, as well as the transformation of painting from ritual house decoration into a professional art craft. Particular attention is paid to the institutionalization of the art in the 20th century, the activities of leading masters, and the modern stage of popularizing Petrykivka as a UNESCO Intangible Cultural Heritage site.

Keywords: Petrykivka painting, folk decorative art, mural painting, chepurushky, art craft, UNESCO cultural heritage, Ukrainian identity.

Протягом століть в Україні виникали та розвивалися різноманітні школи декоративного розпису, кожна з яких плекала унікальні стилі та техніки. Проте саме петриківський розпис зберігся найкраще і набув найбільшого розвитку завдяки збігу численних обставин. Петриківка, мальовниче село на Дніпропетровщині, сьогодні відоме у всьому світі як найбільший центр українського народного декоративного розпису, де сформувалася власна мистецька школа (Запаско, 2000).

Генезис цього промислу тісно пов'язаний з культурою Запорізької Січі та статусом села Петриківка, заснованого у 1772 році останнім кошовим отаманом Війська Запорозького Петром Калнишевським. Важливим чинником формування вільного мистецького середовища стало те, що Петриківка була «казенною» слободою, що вберегло її мешканців від кріпацтва та сприяло збереженню автентичних художніх традицій протягом поколінь (Панко, 2002).

Виникнення розпису безпосередньо зумовлене практикою оздоблення побілених стін селянських хат, де біле тло слугувало основою для творчої самопрезентації. Поняття «мальована хата» відображало естетичний ідеал

охайної оселі, прикрашеної рослинними орнаментами, які виконувалися місцевими майстринями – «чепурушками» (Глухенька, 1980). Ці орнаменти, зокрема відомі «бігунці», несли глибоке символічне навантаження, виступаючи оберегами та відображенням космогонічних уявлень про духовне життя спільноти.

Поступово декоративне малювання трансформувалося з площини стіни на предмети побуту – скрині, музичні інструменти та паперові «мальовки», що дозволило мистецтву інтегруватися в цілісний ансамбль селянської садиби (Глухенька, 1965; Кириченко, 2006).

Розвиток торгівлі та проведення щорічних ярмарків сприяли комерціалізації промислу, що вивело розпис за межі регіону. Наукове осмислення феномену розпочалося на початку ХХ століття завдяки працям Дмитра Яворницького, чий експедиції за участю художниці Євгенії Евенбах заклали підвалини для перших масштабних експозицій у Києві та Петербурзі (Гарькава, 2019).

Інституціоналізація мистецтва у 1920-1930-х роках пов'язана з іменами Тетяни Пати, Ярини Пилипенко та Надії Білокінь. Важливою подією стала виставка 1936 року в Києві, після якої Тетяні Паті було присвоєно звання Заслуженого майстра народної творчості. Того ж року у селі відкрилася Школа декоративного малювання, де Тетяна Пата стала головним викладачем, виховуючи нові кадри на професійному рівні. Відкриття цієї школи дозволило перевести підготовку майстрів на професійний рівень, зберігши при цьому традиційну техніку використання саморобних пензлів («кошачок») та природних барвників (Гарькава, 2019; Кучанський & Кучанська-Сквиря, 2013).

У другій половині ХХ століття петриківське малювання набуло офіційних виробничих форм, що втілювалося у діяльності фабрики «Дружба». Майстри того періоду, зокрема Василь Соколенко та Федір Панко, експериментували з новими матеріалами, запроваджуючи підлакове малювання на дереві (Смолій, 1997). З'явилися нові імена – Володимир Глущенко, Ганна Самарська, Андрій Пікуш, які продовжували вдосконалювати традиційні рослинні мотиви.

Сучасний етап розвитку розпису, представлений діяльністю Центру народного мистецтва «Петриківка», що був створений у 1991 році за ініціативи Андрія Пікуша, характеризується відходом від масового виробництва на користь індивідуальної авторської творчості талановитих майстрів (Кравець та ін., 2023). Це підприємство нового типу об'єднало близько 40 провідних майстрів, які зосередилися на збереженні традицій у складних економічних умовах. Центр став осередком індивідуальної авторської творчості, де роботи експонуються на міжнародних виставках у Польщі, Франції, Німеччині, США та Японії.

Кульмінацією міжнародного визнання стало включення петриківського розпису до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО у 2013 році. Сьогодні мистецтво розвивається як потужний інструмент культурної дипломатії, де етнічні мотиви успішно адаптуються у